

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ АЛЬ-ФАРАБИ

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
международной научно-практической конференции

**«ЮЖНАЯ И ЦЕНТРАЛЬНАЯ АЗИЯ: ИСТОРИЧЕСКИЕ,
ПОЛИТИЧЕСКИЕ, СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ
И КУЛЬТУРНЫЕ ВОПРОСЫ СОТРУДНИЧЕСТВА»**,

посвященной 80-летию КазНУ им. аль-Фараби и
20-летию отделения индологии и туркологии

Алматы, 17-18 апреля 2014 года

Құрманғазықызы М., Бекқали Ғазиза АРАБИЗМДЕР МЕН ИРАНИЗМДЕРДІҢ ҚАЗАҚ/ҮНДІ ЛИНГВОМӘДЕНИЕТІНЕ ЕНУ ТАРИХЫ МЕН ЛИНГВОМӘДЕНИ ЫҚПАЛЫ	156
Исмагулова Ғ.А., Қалибекова А.А. ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ХИНДИ ТІЛДЕРІНДЕГІ АНАЛИТИКАЛЫҚ ЕТІСТІКТЕР.....	159
Қалиев А.Қ. ТҮРІК ӘДЕБИ ТІЛІНІҢ КЕЙБІР ДЫБЫСТЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	162
Қалыбаева Қ.С. ТҮРКІ ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРІНДЕГІ ТАРИХТЫҢ ІЗДЕРІ	164
Рысбаев Ә. Б. ФРАЗЕОЛОГИЗМ МЕН ТУЫНДЫ ЕТІСТІКТІҢ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	167
Сапашев О., Мансурбаева М.И. ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЙ АСПЕКТ ТОПОНИМОВ В "ТАРИХ-И РАШИДИ"	171
Андабаева Д.А. ОСОБЕННОСТИ И ХАРАКТЕР ТУРЕЦКОГО СИНТАКСИСА	174
Назарова А. Ж., Сарқанбаева Қ. ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ТҮРІК ТІЛДЕРІНІҢ ЛЕКСИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	179
Балбаева Н.К. САН ЕСІМ ҰЙЫТҚЫ БОЛҒАН ҮНДІ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРІ	181

ПОДСЕКЦИЯ №2.

ЛИТЕРАТУРА ИНДИИ И ЛИТЕРАТУРНЫЕ СВЯЗИ ИНДИИ И КАЗАХСТАНА

Искакова З.Е. СТИЛЕВЫЕ ФОРМЫ РАССКАЗА НА ХИНДИ 60-70-Х ГОДОВ XX ВЕКА.....	187
Алпысбай Шымырбайұлы ЕЛАРАЛЫҚ «ҒАЖАЙЫП ҮНДІСТАН» ЖУРНАЛЫ-ҚАЗАҚСТАН МЕН ҮНДІСТАН АРАСЫНДАҒЫ РУХАНИ ДОСТЫҚ КӨПІРІ	192
Әбелдаев Ж.Ә. ТҮРІКТІҢ ДИВАН ӘДЕБИЕТІНДЕГІ АҒЫМДАР ЖӘНЕ «ҮНДІ СТИЛІ».....	195
Досова С.Н., Пернекулова М.М. АБАЙ ҚҰНАНБАЙҰЛЫ МЕН РАБИНДРАНАТ ТАГОРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ЖӘНЕ АҒАРТУШЫЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАРЫ	198
Қоңырбай Адилет Рашидұлы САНАИ ГАЗНЕВИ И ЕГО ВЕК.....	201
Абелдаев Ж.А., Тюменбаева Н.Е. ТРАДИЦИОННОСТЬ ТЮРКСКИХ ЭПОСОВ И ОБРАЗ ГЛАВНОГО ГЕРОЯ	205
Какимжанова А., Илгишева М.Д. «ДИУАНИ ЛУҒАТ-ИТ ТҮРІК»ЕҢБЕГІНДЕГІ МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕРДІҢ ТАҚЫРЫПТЫҚ АЯСЫ	207
Кокеева Д.М., Салықбаева М.Т. ҚАЙҚАУЫС МҰРАСЫ - ҰРПАҚ ТӘРБИЕСІ.....	209
Сапашев О.С., Кодар А.А. СЕМАНТИЧЕСКИЕ ТРАФАРЕТЫ МАНИХЕЙСТВА В ПОЭЗИИ ЖЫРАУ	213
Кенжебаева А.Ә. ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ҚЫТАЙ ӘДЕБИЕТТЕРІНДЕГІ ҰЛТТЫҚ СИПАТ КӨРІНІСІ (салыстырмалы талдау негізінде)	220

ПОДСЕКЦИЯ №3.

КУЛЬТУРА ИНДИИ И ТЮРКСКИХ НАРОДОВ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Таубалдиева Д.С. РАЗВИТИЕ КАЗАХСТАНСКО-ИНДИЙСКИХ ОТНОШЕНИЙ В ОБЛАСТИ КУЛЬТУРЫ, ОБРАЗОВАНИЯ, НАУКИ	224
Бокулева Б.С. ТҮРКІ ӘЛЕМІ ЖӘНЕ ҮНДІСТАН: МӘДЕНИ-ТІЛДІК БАЙЛАНЫСТАР	227
Mukatova A.M. QUEST FOR NATIONAL IDENTITY: PEACE PRESERVATION PROBLEMS IN MULTICULTURAL SOCIETIES (CASE OF INDIA AND KAZAKHSTAN).....	234
Sangeeta Prasad CULTURE OF INDIA AND KAZAKHSTAN	237
Досова С.Н. ДІННІҢ КАСТАЛЫҚ ЖҮЙЕДЕГІ ОРНЫ ЖӘНЕ ӨЗАРА ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫ	238
Садуова Ш.М., Теменова Ғ.Қ. ЕЖЕЛГІ ДҮНИЕТАНЫМ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ.....	242
Амирбекова У.А. ҚАЗАҚ ЖӘНЕ КОРЕЙ МИФТЕРІНДЕГІ ҰҚСАСТЫҚТАР МЕН АЙЫРМАШЫЛЫҚТАР	244
Сапашев Ораз, Гулнар Базарбай ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫНДАҒЫ ҰМАЙ АНА БЕЙНЕСІ	250
Балахожаева А.Б. ҚАЗАҚСТАН МЕН ТҮРКИЯ: ЛАТЫН ӘЛПБИЕНЕ КӨШУ МӘСЕЛелЕРІ	252

құлшылық жасауды талап етпейді. Күнделікті құлшылығы мен ғибадатханасы болмаса, ол қандай болмақ? Тек Құдайды еске алып қою – ол дін емес, наным. Философ ғалым Ғарифуллин Тәңіршілдік мәселесінде былай дейді: «Түркілердің адамзат өркениетіне қосқан ең үлкен үлесі – Тәңір идеясы. Тәңір идеясын монотеистік сипаттағы мәдени танымның негізі деуге болады...».

Көк Тәңірге сену тек түркілерге ғана тән наным емес. Мұндай сенімдер барлық құрлықтарда әсіресе, Солтүстік және Оңтүстік Америка, Африка, Солтүстік Азия және Аустралиядағы барлық қауымдарда көне замандардан белгілі болған тәңір культі. Л.Гумилев ежелгі қытайлықтардың ұғымындағымен бірдей көк тәңір наным болғанын растайды.

Олай болса, тәңіршілдік наным-сенімі тек түркі халықтардың, соның ішінде қазақ халқының діні емес. Бұл ежелгі барлық қауымдардың ортақ наным. Жоғарыда аталған елдердің сенімдерінің үш мың жыл бұрынғы ата-бабаларының наным-сенімдерін жаңғыртуға құлықты емес. Сенімді нанымды дін деп атауға келмейді. Діни атрибуттары жоқ нанымды ұлттық дінге айналдыру – қиын тұрған надандық екендігін білгендіктен, ғасырлар қойнауына кеткен нанымдарын тек аттаумен шектелуде.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Қондыбай С. Арғы қазақ мифологиясы. 3-кітап, -Алматы
2. Bahaeddin Ö. Türk mitolojisi-1 cilt. Ankara. Türk Tarih Kurumu, 1993

ҚАЗАҚ ЖӘНЕ КОРЕЙ МИФТЕРІНДЕГІ ҰҚСАСТЫҚТАР МЕН АЙЫРМАШЫЛЫҚТАР

Амирбекова У.А.

әл-Фараби атындағы ҚазҰУ шығыстану факультеті
корейтану және жапонтану кафедрасының аға оқытушысы
umit_amirbekova@mail.ru

Түйіндеме

Мақалада еуропалық түсінікке сай келмейтін, өзіндік дара бітімге ие ерекше құбылыс ретінде танытырылатын, бір-біріне ұқсамайтын қазақ және корей мифологиясы туралы айтылған. Адам баласы өзінің нан-ақ өзін қоршаған орта, табиғат, жан-жануарлар, өмір мен өлім, өсіп-өну туралы өз түсініктерін қалыптастырған. Қазақ халқы да, корей халқы да ешқашан жеке дара өмір сүрмегендіктен, олардың әдебиеті мен мәдениетінде, соның ішінде, мифологиясында белгілі бір дәрежеде тоқайласқан, сабақтасқан салттары мен дәстүрлері бары байқалады.

Кілт сөздер: космогониялық, антропологиялық және этиологиялық мифтер, тотемистік нанымдар, эпиграфиялық ескерткіштер, тарихи-мәдени сана.

Резюме

В статье изложены мысли о казахской и корейской мифологии, которая рассматривается как своеобразное явление, несоответствующее европейскому понятию. С древних времен человеческий разум мулировал свое мнение об окружающей среде, о природе, о животных, о жизни и смерти, о потомстве. Казахский народ, и корейский народ никогда не жили обособленно, закрыто, вдалеке от мировой цивилизации, поэтому в литературе и культуре, в том числе в мифологии можно увидеть в какой-то степени сходство традиций и направления.

Ежелгі халықтардың мифтері өркениеттердің мәдени қазыналарының ішіндегі ең қызығарлық екендігі даусыз. Әр халықтың өз мифтері бар, олар кейде бір-біріне өте қатты ұқсас болып келеді. Әрбір халық, әрбір ел өздерінің ержүрек батырлары, күдіретті құдайлары, ежелгі әлемдегі билік төстеуші патшалары туралы мифтер мен аңыздарды қиыстырып құрастырған. Ертеден Ежелгі Грекия мен Римнің, Ежелгі Мысыр, Үндістан, Қытай, Ресей мифтері мен аңыздары ғалымдар мен зерттеушілердің іздену тақырыптарына айналып, оқырмандардың қызығушылығын тудырып, олар күнге дейін өзектілігін жоғалтпай отыр.

Миф дегеніміз не? С.И.Ожеговтың түсіндірме сөздігінде «миф» сөзіне төмендегідей түсініктеме берілген: 1. Древнее народное сказание о легендарных героях, богах, о явлениях природы. [1, 207] Яғни, табиғат құбылыстары, құдайлар мен аты аңызға айналған батырлар туралы халықтың

ыз әңгімелері. Мифология дегеніміз қандай да бір халықтың мифтерінің жиынтығы және мифтерді зерттейтін ғылым саласы.

Миф – көне аңыз, әңгіме. Тарихи-мәдени сананың ерекше күйі. Біздің түсінігімізше, ежелгі мифтер, соның ішінде қазақ және корей мифтері әлемнің қалыптасуы туралы әртүрлі көзқарастардың йнесі, алғашқы адамдар тіршілігінің маңызды бөлігі іспеттес. Олар біздің әлеміміздің пайда болуы, дайлардың бізді билеуі, біздің батырларымыз бен қаһармандарымыздың ерліктері туралы ең көне збалар болып табылады. Мифтерде поэзия мен алғашқы білімнің, дін мен әдептің, өнер мен ірлік тәжірибенің ерекше бірлігі орын алған. Ежелгі мифтерді оқи отырып, біз ежелгі тшалықтардың әлеміне тап боламыз, олардың психологиясымен танысамыз. Яғни, біз әртүрлі ылықтардың тарихын, мәдениетін, әдебиетін білу арқылы өз ой-өрісімізді кеңейтетін боламыз. мифтер мен аңыздар мыңдаған жылдар алдын жер жаһанда не болғандығы туралы бізге әңгімелеп реді. Біздің ата-бабаларымыз дін пайда болмай тұрғанда қалай өмір сүрді, ежелгі көсемдер, тшалар мен императорлар, корольдер мен хандар қандай болған деген сұрақтарға да жауапты осы мифтер мен аңыздардан табуға болады. Батырлық пен ержүректілік туралы мифтер ғана емес, емнің пайда болуы мен қалыптасуы туралы мифтер, шынайы махаббат туралы романтикалық мифтер, жер бетінен жойылып кеткен көне мемлекеттер мен елдер, сондай-ақ континенттер туралы мифтер қалай, қашан, не себепті пайда болды деген сұрақтар тек ғалымдарды ғана емес, қарапайым ырымдарды да мазалайтындығы сөзсіз. Сондықтан да әлем халықтарының мифтері, шын нісінде, жер бетін мекен еткен бүкіл адамзаттың сарқылмас қазынасы, рухани байлығы. [2,17]

Мифтердің мазмұнында ертедегі халықтардың жаратылыстық-ғылыми және тарихи таным-сініктері көбірек ұшырасады. Бұған мысал ретінде жердің жаратылуы жайлы немесе барлық шілік атаулының «әлемдік жұмыртқадан» шығуы жайындағы көне үнділік мифті, болмаса жер зін топан су басуы туралы мифті келтіруге болады. Алғашқы мифтер өте көне замандарда пайда лған, содан әрбір жаңа мыңжылдық сайын қарапайымнан күрделіге қарай сатылап даму дәуірлерін керген. Мифтер – адамдардың дүниетанымының көрінісі. Солар арқылы жер бетіндегі тіршіліктің йда болуы жөніндегі мыңдаған жылдар бұрынғы түсінік, көзқарастар бізге жетіп отыр. Ертедегі амның санасы мифологиялық сипатта болған. Сол замандарда табиғат құбылыстарын түсіндіру пін абыздар мифтерді пайдаланған, мифтік бейнелер арқылы жаратылыстың сырлары мен шығу гін ұғуға тырысқан.

Көне түркілердің генеалогиялық мифтері тотемистік нанымдардың генотиптік сипатта лғандығын айқындайды. Түркілердің ұйытқысы болған ашин тайпасының өкілдері өздерін көк рінің ұрпақтарымыз деп санаған. Адам баласы өз табиғатында тек тәндік қана емес, сонымен қатар ханилықтың бар екендігін ерте ұғынса керек және ол осы ұғымын мифологиялық тұрғыда йнелеген. Мысалы, Өгізхан, Шыңғысхан туралы аңыздарда олар күн сәулесінен жаралған делінеді. л аңыздарда хан қызы күн сәулесі түскеннен кейін жүкті болып, ұл туады. Корей мифтерінен де ы көзқарасты анық байқауға болады. Көк аспанды, жұлдыздарды, күн нұрын — жан тұрағы деп растыру оларды құдіреттендіруге жол ашады. Исламға дейінгі қазақ халқының рухани дениетінде тәңірлік сенім мен шаманизм айрықша орын алады. Тәңірді зерттеушілердің жырымында еуроазиялық көшпелі шаруашылық – мәдени типтің қажеттіліктеріне икемді сенім үйесі ретінде бейнеленеді, яғни ол көшпелілердің шындықтағы болмыс тәсілінен, дүние түйсінуінен ындаған. Академик Ғарифолла Есім “Хакім Абай” кітабында: тәңірге сыйыну – сенім емес, дін емес, ол Адам мен табиғаттың арасындағы үйлесімділікті мойындағандық деп тұжырымдаған.[3, 68]

Ежелгі корейлер қалыптастырған байырғы мәдениет біздің эрамыздың басында қытай және үнді лдалық өркениеттің ықпалын сезінді. Тарихи дәуірлерде Корея Шығыс Азия мен Тынық ұхитындағы аралдық елдердің, ең алдымен Жапонияның арасындағы мәдени идеологиялық делдал лмін орындаған. Мұндай елеулі оқиғалар корей мифологиясынан тыс қала алмады. Қазіргі корей ылық ауыз әдебиетін зерттеушілер халық прозасын бейнелейтін жанрлардың барлық жиынтығын, ың ішіне мифтер де кіреді, «сорхва», яғни аңыз әңгіме терминімен атайды. «Ата-бабалар» туралы мифтердің алғашқы жазбалары корейлердің Когурё, Пэкче және Силла мемлекеттерінің сақталмаған е тарихи деректерінде берілген. Корей мифологиясы туралы ең ерте мәліметтер қытайлардың еттік тарихында кездеседі екен. Корей мифологиясы Ким Бусик жазған корейлердің алғашқы ы жылнамасы «Самгук сагиде» («Үш мемлекеттің тарихи жазбасы», 1145) анағұрлым кең әрі есіп түрде берілген. Кейінгі мифтер «Корё са» – «Корё тарихына» (1454) енгізілген. Кореяның графиялық ескерткіштеріндегі жазбалар да мифтерге жақын. Мысалы, 414 ж. Когурё билеушісі ынгатхо ван мен IV-V ғғ. Пуё билеушісі Модурға арналған стеладағы (қабір басына, белгілі бір ығыз байланысты ескерткіш ретінде қойылатын жазуы бар тас) Чумонг туралы миф жазылған. ынгук юса» («Үш мемлекет кезеңінен қалған оқиғалар», шамамен. 1285) будда монахы И Рённың

«Бейресми тарихы» ерте корей мифологиясы бойынша маңызды дереккөз болып табылады. Мифтер мен тарихи аңыздардың поэтикалық өңдемелері, ортағасырлардағы тарихи географиялық шығармалар, көне корей энциклопедиялары, пхэсоль – шағын формадағы проза жинақтары (XII-XVII ғғ.) да зерттеулер үшін өте құнды материал болып табылады.

Корей мифологиясының өзіндік ерекшелігі бар. Ол негізінен, құдайлар әлемімен емес, елдің тарихымен немесе ертегілер әлемімен тығыз байланысты. Ата-бабалардың түп-түқияны туралы ежелгі мифтер мен тарихи батырлар туралы кейіннен пайда болған мифтер, буддизммен және конфуциандықпен байланысты діни мифтер жазбаша бейнеленген. Мифтегі кейіпкерлер географиялық шектелген кеңістікте белгілі бір уақытта туылып, белгілі бір уақытта әрекет ететін ежелгі Кореяның жартылай тарихи, жартылай аңызға айналған билеушілері немесе батырлары ретінде суреттеледі. XII-XIII ғғ. жататын корей мифтерінің алғашқы жазбаларына анағұрлым кейін болған тарихи және тұрмыстық шындықтар енгізілген. Мысалы, Чумонг туралы миф. Сөйтіп, мифтер аңызға айналған. [2,667]

Қазақ мифологиясында Асан қайғы, Жиренше шешен, Қорқыт ата, Алдар көсе мен Қожанасыр туралы аңыздардың орны ерекше. Қазақтар жақсы істерді басқаратындарын аруақ, періште, перизат және т.б. десе, жаман істерді басқаратындарын пері, шайтан, жын, албасты, жезтырнақ, мыстан деп атайды. Қазақ – ежелден мал өсірумен айналысқан халық. Төрт түлікті аса қадірлеп, қасиет тұтып, оларды барынша дәріптеп, бүкіл өмір тіршілігінің қуанышы мен ренішін, өзіндік дүниетанымын, рухани-мәдени өмірін, әдет-ғұрпын солармен байланыстырады. Ерте замандарда қазақтар әр түлік малдың өз алдына бөлек-бөлек «бақташы иелері» бар деп сенетін. Қойдың «Шопан ата», түйенің «Ойсыл қара», сиырдың «Зеңгі баба», жылқының «Қамбар ата», ешкінің «Шекшек ата» деген «иелері» бар деп есептейді. Қазақ халқының ұғым-түсінігінде Қыдыр сәттілік пен бақ беруші, көбінесе иман жүзді қарт түрінде бейнеленіп, өзін көзімен көру сәті түскендерге бақыт сыйлаушы ретінде суреттеледі. "Қырықтың бірі Қыдыр" сөзінің астарынан осындай түсініктен туындаған моральдық факторды көруге болады. Қыдыр (Қызыр) ата бүкіл халықтың қамқоры, оларға жақсылық жасаушы, ырыс, құт, несібе әкелуші, бақыт, береке, өмір сыйлаушы қасиет иесі, кемеңгер, әулие, көріпкел, жарылқаушы қарт. Ол Ұлыстың ұлы күнінде әр елге келіп, әр шаңыраққа соғып бата береді. Міне, сондықтан әр үй Қыдыр атаның жолын күтіп, өздерінің жанын да, тәнін де, киер киім, ыдысы мен бұйымдарын да таза ұстауға тырысады. Үйдің іші-сыртын, қора-қопсыны тазартып, ағаш егіп, өсімдікке су құяды. Мұсылман қауымы мұндай үйге Қыдыр ата түнеп немесе бата беріп кетеді деп түсінген. «Қыдыр қонған», «Қыдыр дарыған» деген сөздер осындайдан шыққан. Жындардың албастылардың, шайтандар мен басқа да мифологиялық мақұлықтардың пайда болуы туралы мынадай әңгімелер айтылады. Адам ата мен Хауа ананың арасында адамның кімнен жаратылғандығы жөнінде талас туады: Хауа ана «менен» десе, Адам ата «жоқ, менен» дейді. Қайсысының сөзі рас болып шығатынына көздерін жеткізу үшін екеуі ұрықтарын бөлек-бөлек жинайды. Адам ата ұрығын құмыраға сақтайды, Хауа ана мақтаға орап қояды. Белгілі бір уақыт өткен соң қараса, құмыра ішінде адам пайда болған екен, мақтаның ішінде де бірдеңе жыбырлайды. Бірақ ол адам емес, дию, жын, пері болып шығады. Албасты, жын-шайтанның әйелге үйір келетіні де осыдан дейді. [4, 45]

Корей мифологиясында да жазба түрде жеткен мифтерден бөлек, халық ауыз әдебиеті дәстүрінде космогониялық (әлемнің пайда болу процесі туралы) және антропогониялық (адамның шығу тегі мен дамуы туралы) мифтер, аруақтар және жын-перілер туралы, жан-жануарлар және мемлекеттің негізін салушылар туралы (конгук синхва), әдет-ғұрыптардың пайда болуы туралы, шамандық және діни мифтер бар. Әлемнің пайда болуы (космогониялық) туралы мифтер ертегі типтес жекелеген мифологиялық әңгімелермен беріледі. Аруақтар туралы мифтерге таңғажайыптар жайындағы мифологиялық әңгімелер мен жырлар жақын. Мемлекет негізін салушылар туралы көне корей ортағасырлық әңгімелер мен жырлар жақын. Мемлекет негізін салушылар туралы көне корей мифтерінде Ежелгі Чосонның негізін қалаушы ретінде танылған Тангун туралы миф негізгі орынды алады. Қытай деректері бойынша, Чосон мемлекетінің «негізін» қалаған, аты аңызға айналған Қытайдан келген, келімсек Киджа (Цзи-цзы) деп саналады. Ол көне корей тайпаларының арасында «мәдени миссия» атқарған болып танылады.

Мифке айналдырылған жергілікті рулық аңыз-ертегілер өте көп. Солтүстіктің мифтерінде (солтүстік пуёнің Тангун, Хэмосу туралы, оңтүстік пуёнің Хэбуру және Кымва туралы, когурёліктердің Тонмён-Чумон туралы және т.б.) ежелгі корей тайпаларының көшіп-қонған жолдары бейнеленген болса, оңтүстіктің мифтерінде әйел кейіпкерлер басқа тайпалардан келгендер болып суреттеледі. Мысалы: *Сок Тхархэ ана* аты аңызға айналған *Ёгук патшалығынан, Карак мемлекетінің негізін қалаушының жұбайы Ким Суро – Үндістаннан, Тхамна елінің* (Чеджудо аралдары) үш ру басыларының (Самылла) әйелдері – жапон ханшайымдары. Мемлекет негізін салушылар туралы кейінгі аңыздарда шынайы тарихи тұлғалар бейнеленген, бірақ оларға мифологиялық сипат берілген.

мысалы: *Кунье*, Кён Хвон, Ван Гон. Көптеген көне мифтерде басты қаһарманның пайда болуының ең алғашқы себебі аспанда жатыр, бірақ туған жерінің орны үнемі жер кеңістігінде, Кореяның шегінде орналасады. Мысалы, Тангун туралы мифте Тхэбэксан тауы, Ким Суро туралы мифте Пукквиджи тауы, Ким Альджи туралы мифте Кымсон жанындағы адам аяғы баспаған орман бейнеленеді.[5, 212]

Солтүстік мифтерінде үңгірлер, жарылған жерлер, ал оңтүстікте сандық, қобдишалар қаһарманның дүниеге келген орны болып суреттеледі. Шыққан жері жер болып саналатын кейіпкерлер, көбінесе, кейінгі мифтерде ғана кездеседі. Кейбір басты қаһармандар (Хванун, Тонмён, Пак Хеккосе, Ким Альджи, Ким Суро) аспаннан жерге түскен болса, кейбір қаһармандар (Самылла, Кымва, Кён Хвон) жердің астында тығылып жатып, одан итеріліп шығарылады. Батырлардың дүниеге келген уақыты, негізінен, қытай императорларының билік еткен дәуірлерімен, айналсоқпа (циклдық) жылмен немесе корей патшаларының билік ету кезеңдерімен белгіленеді. Алайда, көне мифтердегі бұл уақыт тарихи шындыққа жанаспайды, өйткені, ол дәстүрлі мерзімдеу шартты болып табылатын Кореяның аңыздық тарихына жатады. Қаһармандардың таңғажайып жолмен дүниеге келу уәжі алуан түрлі. Әлемнің ғарыш жұмыртқасынан пайда болуының тұжырымдамасы адам тәріздес (антропоморфтық) ата-бабалар деңгейіне дейін тарылтылған. Мұндай мифтерді орыс аңыз-ертегілеріндегі алтын жұмыртқамен («Курочка ряба») салыстыруға болады. Жұмыртқадан пайда болу уәжінен көптеген мифтер циклі туындады деуге болады: Чумоң - Люхва туған жұмыртқадан; Сок Тхархэ - теңіз арқылы сандықпен жеткізілген, айдаһарлар елінің билеушісі жұбайының жұмыртқасынан; Пак Хёккосе - қасиетті ақ жылқы қалдырған, үлкендігі асқабақтай қызылкүрең жұмыртқадан; Ким Суро – аспаннан жіппен түсірілген, күн сияқты дөп-дөңгелек, алтын жұмыртқадан пайда болған.

Космогониялық, антропогониялық және этиологиялық мифтер бізге тек ауызша түрде ғана жеткен. Космогониялық мифтердің бірінде жолбарыстан қашып, арқанмен аспанға жеткен үш бала (Хэсуни – күн, Тальсуни – ай, Пёльсуни – жұлдыздар) аспан шырақтарына айналады. *Еноран* және *Сео-нё* туралы мифтерде күн мен айдың кейпіндегі басты қаһармандар жылпос, айлакер қу ретінде көрінеді. Мифтердегі таулар мен жазық далалар, теңіздер мен өзендер – алыптардың қолымен жасалғандар. Чеджудо аралындағы дөңдер Халласан тауының қожайыны – Сонмундэ ана аяғының шаңынан пайда болған. Бұл дөңдер ол үшін жастық қызметін атқарған. Маго хальми шешейдің Кореяда болғандығының белгісі ретінде дольмендер, яғни үстел тәрізді жалпақ тастардан салынған ерте замандағы құрылыстар, сақталған. Ал Пэктусан тауы алыптың нәжісінен пайда болған деген аңыз бар.

Күн мен айдың тұтылуы туралы мифтерде қараңғылық елінің патшасы (Камак нара) «отты төбеттерді» күн мен айды әкелуге жібереді. Бірақ иттер оларды ұрлай алмайды, өйткені, күн тым ыстық, ал ай тым суық болады. Төбеттер кеміріп тастаған ай мен күннің тілімдері жарық бермейді, ай мен күн тұтылуының себебі осында. Судың көтерілуі мен қайтуы теңіз айдаһарының үңгірге кіріп-шығуынан пайда болады. Жер сілкінулер аспанды тіреуші қола бағананы көтеріп тұрған алыптың оны бір иығынан екінші иығына ауыстыруынан кейін пайда болады.

Антропогониялық мифтер бірнеше нұсқада ұсынылады. Лавр ағашынан жүкті болған аспан перісі дүниеге бір ұл әкеледі. Ол ұлы тасқыннан кейін (әлімсақтан) аман қалған ұл баласымен, құмырсқалар мен шыбын-шіркейлермен бірге туған және өгей қыздары бар кемпір тұратын бір аралға тап болады.

Аруақтар туралы мифтерде, сипаты бойынша пантеистік болып табылатын алғашқы халықтық наным-сенімдер көрсетілген. Бүкіл әлемді құдайлар мен аруақтардың тобы жайлайды. Оларды ең жоғарғы аспан билеушісі – Ханыним басқарады. Аспанға табыну ең басында күнмен, жарықпен байланысты болған. Ол аспандағы аруақтарға арнап құрбандық шалумен байланысты ежелгі мифтер мен салттық мерекелерде көрініс табады. Мысалы, пуё тайпаларында - Ёнго («күнді дабыл қағумен қарсы алу»), когурё тайпаларында – Тонмэн («күн шығысқа серт беру»), шығыс йелерінде – Мучхон («аспанға би арнау»), махандарда – Чхонсинге («аспан рухына») мінажат ету.

Ежелгі когурёліктердің жұлдызды ұғынуы бойынша күн, қытайлықтардағыдай, үш шеңгелді қарға кейпінде, ай – құрбақа түрінде бейнеленген. Сондай-ақ, олар адамдардың тағдыры солармен байланысты деп санаған қасиетті жұлдыздарға сенген. Ірі жұлдыздар алыптардың, батырлардың, данышпандардың, ұсақ жұлдыздар қарапайым адамдардың белгісі деп саналған. Орта ғасырларда Ноинсон (қыт. Шоу-син) және Тхэбэксон (қыт. Тай-бо) жұлдыздарының рухтарына, Жеті Қарақшы (Пукту чхиль сонсин) және Темірқазық (Намгык) шоқжұлдыздарына табынған. Бұлтар мен жауын-шашындардың, желдердің, жасындар мен найзағайлардың өз аруақтары болған. Олардың бірқатары қытайлардан тарайды. Халық дәстүрінде таулар, өзендер, үңгірлер, тастар, жартастар, жан-жануарлар мен өсімдіктерді қвисин-рухтар жайлайды. Бұл рухтардың жиынтығы көне және кейінгі корей мифологиясында ажыратылып көрсетілген. Таулардың аруақтары (сак-син) анағұрлым танымал

болған. Таулардың иесі жолбарыстың аруағы (хосин) таулардың рухымен жиі байланыстырылатын болған. Теңіздер, өзендер, тоғандар, саз батпақтар мен құдықтар - су аруақтарының (*мульквисин-мекендейтін жерлері*). Су асты патшалығын бес түсті айдаһарлар (*ёнван*) басқарады. Айдаһарлар туралы мифтер, негізінен, оңтүстік жағалау мен аралдарда, тау аруақтары туралы мифтер материктің Кореяда тараған. Бұл мифтердегі айдаһарлар жақсы істердің жасампазы және билеуші дәрежесінің символы ретінде суреттеледі. Халықтың ұғымында жартастар, үңгірлер, мегалит және моноклит тәрізді ірі тастар жанды болып саналған. Көптеген мифтік аңыздар ірі ескі ағаштардың рухтарына арналған. Бұл ағаштар ауруларды жазуда адамдарға көмектесіп, бақыт әкелетін рухтардың мекені болып табылады. Кейбір өсімдіктерге (жусан, лавр ағашы, шабдалы ағашы, адамтамыр) магиялық іс-әрекет жасау берілген. Қоныраулар мен дабыл ілінген үлкен ағаш ежелгі хань тайпалары үшін жебеуші-рух кейпі деп саналып, құрбандық шалатын орын қызметін атқарған. Ол орын *сонто* деп аталған. Жер жебеушісіне (Сонан) - рухқа, аруаққа табынудың басталуы XI ғ. ортасына жатады. Силла кезеңінен (VII-X ғғ.) бастап-ақ бүкіл Корея жерінде жыл сайын, алғашында ағаштан, кейіннен тастан қасиетті бағандар (ұстындар) – чансындар ауылға, монастырьға кіретін жерлерге, жолдың жиегіне орнатылатын болған. Олар сақтаушы рухтардың қызметін атқарған. Чансын бағандарында *сонто* құрбандық шалатын орындарында, Сонану тас обаларында, шаман әйелдің қасиетті сырығында әлем ағашының тұжырымдамасы нақты көрсетілген.

Мифтерде әлемнің төрт бағытының (кейде бес) қорғаушылары – рухтары (сасин) кездеседі. Корейлерде үй рухтары (касин) да көп. Корей мифологиясында жын-шайтандар, елестер де жиі кездеседі. Олардың ішіндегі ең қорқыныштысы қорасан (шешек) рухы – сонним шешей (*Мачи сонним*). *Ежелгі корейлер аюды (Тангум туралы миф) ата-бабаларының шыққан тегі* деп таныған. Сондай-ақ, әтеш, сауысқан, бақа немесе ұлу, айдаһар, ит те тотем ретінде қабылданған. Орта ғасырларда құрбақа, қырықаяқ, жер құрты, жылан, доңыз мифке айналдырылып, кейіпкерлер негізінен қытайлардың - жалғыз мүйізді-цилині, фэнхуан-құсы, кірме сөздер ретінде енді. [6, 157]

Қазақ мифтерінен шамандық белгілерін де көруге болады. “Шамандық дегеніміз, – дейді Шоқан Уәлиханов, – әлемді, дүниені сүю, табиғатқа деген шексіз махаббат және өлеңдердің рухына қастерлеу, аруағын ардақтау. ...Шамандық сенім табиғатқа бас иеді” [7, 170]. Қоғамдағы шаман рөлін де қазақ ғалымы басқа тұрғыдан бағалайды: “Шамандар аспан Тәңірі мен рухтың жердегі қолдаушы адамдары ретінде саналған. Шаман сиқырлық қасиеттермен қоса білікті, талантты, басқалардан мәртебесі жоғары: ол ақын да, сәуегей және емші, сегіз қырлы, бір сырлы адам болған” [7, 170]. Шамандық қасиет адамға рухтың қалауымен қонады, бақсы зікір салардың алдында рухтарына көмекке шақырады. Барлық шамандар өз әулетінде, ата-бабаларының бірінде осындай қасиет болғандығын айтады. Шаманизмде адам мен әлем тұтас. Адам қанша құдіретті болса да табиғаттан жоғары емес, ол тіршіліктің ерекше бітімі. Дүниедегінің барлығы бір-бірімен тығыз байланыста. Рух ниетін, әмірін адамдарға жеткізуші тұлға – шаман, бақсы. Ол діни әдет-ғұрыптарды өткізеді, әулеттің немесе рудың болашағын болжайды, сол арқылы шаруашылық әрекетін, тұрмыс-тіршілігін айқындайды. Қазақ халқының арасында шаман атауына қарағанда бақсы атауы кең таралды. Бақсылар ислам діні таралғанға дейін ру-тайпалардың саяси-әлеуметтік өмірінде өте маңызды рөл атқарған. Олардың негізгі қызметі адам мен әлеумет өміріне қауіпті құбылыстарды залалсыздандыру, алдын алу болса керек. Орталық Азия мен Қазақстанда ислам діні таралу барысында шамандық көне наным-сенім ретінде шеттетіле бастайды. Ислам үстемдік еткен дәуірде шамандар қоғам өмірін үйлестіруші, реттеуші қызметінен айырылып, тек бақсы-балгерлік қызметін ғана сақтап қалды.

Шамандық мифтердің өздерінің құдайлары мен рухтарының иерархиялық құрамы бар. Олардың бір бөлігі халықтың наным-сенімінен, буддизм мен даосизмнен, бір бөлігі қытай және корей тарихынан қабылданған. Бірақ, басым көпшілігін шаман әйелдер өздері ойдан құрастырған. Шаман рухтарының көбісі арнайы қызметтерді атқарады. Кореяда шамандықтың пайда болуына байланысты бірқатар мифтер бар. Олардың ішіндегі ең кең тарағаны Пари-конджу ханшайым туралы миф.

Қазақ мифтерінде жиі кездесетін жағымсыз кейіпкерлер – Дию (Дәу), Шайтан, су перілері Күлдіргіштер, әзәзіл пері Албасты, Албастының күйеуі – әзәзіл Теміртөс сайтан, имск жез мұрынды, үлкен жез тырнақты, сұлу жас әйел кейпіндегі жын-пері тектес мақұлық – Жезтырнақ, қорқынышты құбыжық –Жалмауыз кемпір мен ұсқынсыз жәдігөй Мыстан кемпір, жауыз орман перісі – Көнаяқ.

От – Ұмай Тәңір-Ананың адамға сыйлаған жылуы мен ризығын бейнелейтін құдірет (ежелгі түркілер солай деп санаған). От - Ана құдайы Ұмай Тәңір-Ананың табанынан жаралған. Оның әкесі – құрыш, шешесі – шақпақ тас. От-Ана адамның үйінде, ошағында өмір сүреді. Адамдардың жаратылып, өмірге келуі От-Ананың желеп-жебеуімен болады. Қазақтардың отбасында жаңа түскен жас келін алғаш табалдырықтан аттағанда, күйеу жігіттің анасы немесе басқа бір егде әйел алақанын отқа жылытып, сонымен қалыңдықтың бетінен сипайды. Табиғат пен тіршілік – адам қиялының

кайнар көзі. Мифтерде халықтың шынайы тұрмыс-тіршілігі де, адамдар арасындағы өзара қарым-қатынастар да көрініс тапқан.

Кореядағы діни мифология Қытайдан буддизмнің, даосизмнің, конфуцийшілдіктің діни-философиялық жүйелері енгеннен кейін пайда болды. Ресми түрде буддизм Когурёде – 372 ж., Пэкчеде – 384ж., Силлада - 527-528 жж. енгізілді, сөйтіп мыңдаған жылдар бойы мемлекеттік дін болып сақталып қалды. Алғашқы діннің көптеген құдайлары мен рухтары буддалық пантеонға (белгілі бір діннің құдайларының жиынтығы) еніп, басқаша ойланып қабылданды. Көне мазарлар сақшылары – тастан жасалған пұттарға Мирык, яғни Майтрея атауы берілді; тау рухтарының бейнесі будда иконостасына енгізілді. Силла мемлекетінде үнді және қытай мифтеріне ұқсамайтын бірегей буддалық мифтер мен аңыздар туындады. Әсіресе, Будда Шакьямуни (кор. Сокка [мони]) мен оның ізбасарлары – мейірімділік әйел-құдайы Квансеймның (қыт. Гуань-инь, үнд. Авалокитешвара), болашақ будда Мирықтың (қыт. Милэ, үнді. Майтрея), аспан буддасы Амитабуль (Амитабха), алмас будда Пирочханабульдің (үнді. Вайрочана), бодхисатва Мунджу посальдің (үнді. Манджушри), Юма посальдің (үнді. Вималакирти) және т.б. жасаған кереметтері анағұрлым қызықты.

Бұл мифтер мен аңыздарда аспан воеводалары – будда дінінің сақшылары, төрт аспан билеушілері (сачхонван, үнді. локапалдар), айбарлы қақпа сақтаушылары (инван, үнді. дварапала), жер асты патшалығының билеушісі (Ёмна, үнді. Яма), эльфтар (якса, үнд. якша), гандхарвтар – аспан музыканттары мен апсарлар – ләззатқұмар азғырушы әйелдер жиі кездеседі. Даосизм Кореяда VII-ғ. бастап танымал бола бастады. Оның іздері халықтың дүниетанымында, ортағасырлық әдебиетте сақталған. Корей мифологиясы даос тәңірлері (сонин, кит. сянь) мен аспан періштелері (соннэ, чхоннэ), қиялдан туған жерлер мен мәңгілік өмір сыйлайтын эбілхят суы (пульсаяк) туралы әңгімелермен толықтырылды. Қытайдан конфуциандық ата-бабаларға және ежелгі батырларға табынумен қатар аттары аңызға айналған билеушілер мен кемел әрі өнегелі тұлғалар, инабатты ұлдар, адал әйелдер мен сенімді қол астындағы адамдар туралы аңыздар жетті. Кореяның конфуциандық храмдарында олардың рухтарына арнап құрбандық шалумен байланысты әртүрлі рәсімдер жасалды. Корейлердің конфуциандық бата оқыр дәстүрінде бірінші болып Пань-гу, одан кейін үш қытай мифтік билеушілері – Тянь-хуан, Ди-хуан және Жэнь-хуан, үш күдіреттері – *Фу-си*, *Шэнь-чун* және Хуан-ди, Ежелгі Қытайдың аттары аңызға айналған билеушілері – дана Яо, Шунь және Юй, зұлым билеушілер – Тан, Чжоу Синь, Вэнь-ди және У-ди орналасқан. Әсіресе, Қытайдағы Үш патшалық дәуіріндегі батырлар туралы аңыздар Кореяда кең танымал болды. Әскербасы Гуань Юй соғыс құдайы атанды. Келесі бір кейіпкер – кеңесші Чжугэ Лян тұңғыш болып Кореяда даналық пен тапқырлықтың бейнесі, үлгісі болып танылды. Ежелгі мемлекеттердің негізін қалаушылары туралы корей мифтерінің көбісінде конфуциандық идеялар кездеседі.

Корей мифологияларындағы сюжеттер мен бейнелерді әртүрлі дәуірдегі көптеген корей әдебиетшілері пайдаланған. Ертедегі корейлердің «хянга» поэзиясынан шамандық және буддалық мифологияның әсері көрінеді. Будда монахтарының өмірлері (житие) мен өмірбаяндық әдебиетте буддалық және конфуциандық аңыздардың сюжеттері жиі ұшырайды. Пхэсоль прозасының жинақтарында мифтер біртіндеп бастапқы мінәжаттық сипатынан айырылып, жер бетінде болып жатқан оқиғалар жайындағы әңгімелер деңгейіне дейін түскен. Тонмён туралы миф ақын Ли Гюбоны шабыттандырып, ол көркем поэма жазған. Осы кезеңде *Чхоён* туралы корё өлеңі («Чхоёнга») халық арасында кең тарайды. Мифтік кейіпкерлер ақын Чон Чхольдің қаса-поэмаларына (XVI-ғ.), Ли Баньиктің «Скитания по морю» поэмасына (XVIII-ғ.), белгісіз автордың «Напевы о Башне небожителей» поэмасына («Кансоллу», XVIII-ғ. 2-жартысы) және т.б. арқау болды. Көптеген мифтер мен аңыздар қазіргі корей жазушыларының авторлық өңдеуімен жарыққа шыққан. Корей мифологиясындағы кейіпкерлер халықтың драмалық көріністерінде – бетпердемен билеу (тхаллори) және қуыршақ театрларында (камёнгык), халықтық маскарадтарда (сандэнори), халықтық эпикалық аңыздарды өлеңмен айтуларында (пхансори) міндетті түрде кездеседі. Мифтік сюжеттер IV-VII ғғ. Когурё мазарларындағы қабырғаға салынған суреттерде бейнеленген. Корей мифологиясының бейнемелері Пэкче мен Когурё кезеңдеріндегі жабынқыштарда, қыш тақташаларда, қоладан құйылған айналарда, Корё кезеңіндегі фарфор бұйымдардың түрлері мен қоңырауларда кездеседі. Корейше түсіндірілген буддалық мифология Силла мен Корёнің мүсін және сәулет ескерткіштерінде, соның ішінде үңгірдегі Соккурам храмында (VIII-ғ.), сағаналарда айқын бейнеленген.

Қорыта айтқанда, қазақ және корей мифтерінің ұқсастықтары да, айырмашылықтары да бар. Бір-бірінен қашықта орналасқан, тілі де, діні де бөлек екі мемлекеттің мифтеріндегі ұқсастық екі халықтың тарихи дамуының адамзат дамуымен байланысты екендігін дәлелдейді.

Әдебиеттер:

1. Ожегов С.И. Словарь русского языка. М.: Рус. яз., 1988. – 750 с.
2. Мифы народов мира: Энциклопедия. М.: Советская энциклопедия, 1987.
3. Ғарифолла Есім “Хакім Абай” (даналық дүниетанымы). А.: Атамұра, 1994. – 200 б.
4. Жанайдаров О. Ежелгі Қазақстан мифтері. А.: Аруна, 2006. – 252 б.
5. Чосон куджон мунхак (Корейский фольклор), т. 1, Пхеньян, 1982.
6. Джарылгасинова Р. Ш., Древние когурёсцы (К этнической истории Кореи). М., 1972. – 204 с.
7. Ш.Уәлиханов, Таңдамалы шығармалар жинағы. А.: «Жазушы», 1985.- 401б.
8. Джарылгасинова Р. Ш., Корейские мифы о культурных героях, в сб.: Религия и мифология народов Восточной Южной Азии, М., 1970; с. 62-72;
9. Vos F., Die Religionen Koreas, Stuttg., В. Köln, Mainz, 1977;
10. Chang Chugun, Folkloric study on the Korean myths, - «Preceedings VIIIth International Congress of Antropological and Ethnological Sciences», Tokyo, 1968;
11. Clark C. A., Religions of Old Korea, N. Y., 1932;
12. Djarylgasinova R., Ethnogenetical myths and legends of the Koreans, М., 1968;
13. Korea. Its land, people and culture of all ages, Seoul, 1960;
14. Rutt R., J. S. Gale and his history of the Korean people, Seoul, 1972;
15. Хангук куби мунхак тэге (Корейский фольклор. Большая серия), т. 1-9 (58 кн.), Сеул. 1980;
16. Ионова Ю. В., К вопросу о культе медведя, пещер и гор у корейцев, в сб.: Страны и народы Востока, в. 6, М., 1968.

ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫНДАҒЫ ҰМАЙ АНА БЕЙНЕСІ

Сапашев Ораз

әл-Фараби атындағы ҚазҰУ жанындағы «Түркітану» ҒЗО директоры, orazss@mail.ru

Гулнар Базарбай,

1 курс түркітану мамандығының студенті. gulnar_96_30@mail.ru

Ежелгі түрік халықтарында патриархалды басқару жүйесі болғанымен де, олардан жеткен әр түрлі деректер, ғылыми зерттеулер нәтижесінде дала дүниетанымында, көшпелілер мәдениетінде әйел затына деген құрмет, ізет ерекше болғандығы байқалады. Түріктер әйелді күнделікті от басында ғана отыратын қайратсыз, ер адамның қосағы деп ғана түсінген жоқ, әйел затын қасиетті «Ұмай ананың сарқыты» деп бағалады.

Ұмай – көк түріктер дәуірінде (6-8 ғғ.) Алтайдың шығысына қарай, қазіргі моңғол және қытай далаларын мекендеген түріктер дүниетанымындағы мифтік образдың бірі.

Ұмай ана - ертедегі Ұлы Даланы мекендеген түркі тілдес халықтардың ұрпақ жалғастырушы, береке-молшылық тәңірісі. Ұмай анаға қазақтардан басқа хакастар, қырғыздар, алтайлықтар, тывалықтар, шорлар және түріктер табынған. Бұл жайындағы деректер Орхон-Енисей жазба ескерткіштерінде, ауыз әдебиеті үлгілерінде сақталған. Қазақ даласына ислам діні дендеп енген соң Көк тәңірімен қатар аталатын Ұмай ана есімі ендігі жерде өз мәнін солғындатып, бөбектер мен аналардың жебеуші піріне айналды.

Түркілердің «Ұмай ана» түсінігінде әйел тегіне деген текті ұғым жатыр. Көне түркілердің мифологиясында «Ұмай ана» ұрпақ жалғастығын жебейтін періште саналады. Бізге жеткен деректерде ерте дәуірде Алтай тауын мекендеген түркі жұрты құрық бойы қар жауған бір қатты қыста қырылып қалады. Осы қақаған аязда Айсұлу атты қыз бөстекке оранып аман қалады. Оны Алтайдың үңгірін мекен еткен Аю батыр тауып алып, Айсұлуды сұлқ жатқан жерінен Ұмай ананың көмегімен тірілтіп алады. Көп ұзамай Аю батырдан Айсұлу жүкті болады. Аю батыр үйде жоқта толғақ қысқан Айсұлуды Ұмай ана жебеп, бір ұл, бір қызды дүниеге әкеледі. Содан түркі қауымы рулы елге айналып, бүгінгі күнге жетеді[1]. Яғни, көне бұл аңыздан ұғатынымыз «Ұмай ана» — ұрпақ жалғастығын жебеуші мейірімді рухани күш.

Түркі халықтарының біразында Умај атауымен мәндес қолданылатын *Pajana*, *Vajene*, *Maj-ana*, *Maj-ene* лексемалары Умај теонимінің кейінгі вариациясы ретінде қарастырылады. Зерттеушілер *Ұмай*, *Май-Ана* культинот культімен сабақтастырады. Қазіргі түркі халықтары мифологиясынан *Ұмай* ұғымының көп қырлылығын, әмбебаптығын көруге болады. Түркі халқы дүниетанымында *Ұмай Ананың* сәбидің аман-есен дүниеге келіп, денсаулығы жақсы болып өсуіне, өнер адамдары ісінің сәтті шығуына, аңшылардың олжамен оралуына, жауынгерлердің жеңіспен оралуына, жауынгерлердің жеңіспен оралуына, отбасының берек-ынтымағына, жалпы адамзаттың өсіп-өркендеуіне септігін тигізетін, адамзат игілігіне жарататын аң-құстардың, үй жануарларының, орман-тоғай, жалпы өсімдік әлемінің, таудың киесі саналған жиынтық культке айналуы алғашқы қауымдық құрылымдағы